

**АСАБЛІВАСЦІ КАМПАЗІЦЫІ “КНІГІ КОРКУТА”
(DEDE KORKUT KİTABI)**

“Кніга Коркута” з’яўляецца пісьмовай апрацоўкай эпічных паданняў і песень агузскіх казачнікаў. Існуюць два асноўныя рукапісы твора: Дрэздэнскі і Ватыканскі (абодва датуюцца шаснаццатым стагоддзем). Дрэздэнскі рукапіс поўны: у ім дванаццаць частак. Паданні ствараліся ў Сярэдняй Азіі і суседніх раёнах Малой Азіі. У аснову “Кнігі Коркута” пакладзена старажытная традыцыя народнага гераічнага эпасу. Яе носбітамі былі народныя спевакі–казачнікі (узаны). Коркут лічыўся першым узанам.

У “Кнізе Коркута” відавочна чаргаванне праявічнага апавядання, выкананае рэчытатывам, з вершаванымі ўстаўкамі песеннага характару, створаных пад музычны акампанемент. Па сутнасці, “Кніга Коркута” ўяўляе з сябе сінтэз двух тыпаў кампазіцыі, характэрных для сярэднеазіяцкага эпасу таго часу. Першы тып прадстаўлены старажытным гераічным эпсам, узорам якога можа выступаць ўзбекская версія “Алпамыша”, дзе асноўная частка апаведу мае вершаваную форму, а праявічныя ўрыўкі сэнсава злучаюць

вершаванья кавалкі. Другі тып прадстаўлены “народнымі раманами” героіка–раманічнага характару (“Раўшан”, азербайджанская версія “Кёр-аглы”), дзе апавед падаецца ў прэзінтывнай форме, а вершаванья часткі змяшчаюць прамовы або песні герояў. Пры гэтым, у першым тыпе назіраецца шматстрафічная будова, у якой вершы аб’ядноўваюцца сумежнымі рыфмамі (па два, тры, чатыры, пяць вершаў на адну рыфму). У творах другога тыпу (“народных раманах”) пануе страфічная форма, якая сфарміравалася пад уплывам класічнай паэзіі: прамовы герояў па форме і змесце набліжаны да лірычных песняў. Такім чынам, у “Кнізе Коркута” проза перадаецца апавед, а вершамі толькі прамовы герояў.

Змешаны характар выкладу ў “Кнізе Коркута” можна апісаць тэрмінам “спяваць і расказваць”, які мае дачыненне да вуснай паэзіі Заходняй Еўропы (франц. *dire et chanter*).

Асноўнай прыкметай прыналежнасці “Кнігі Коркута” да народнага эпасу з’яўляецца выкарыстанне розных тыпаў паралелізму, паўтораў і традыцыйных формул. Эпічныя паўторы і традыцыйныя формулы з’яўляюцца фундаментам для творчага выканання узанаў. Мы знаходзім у “Кнізе Коркута” розныя тыпы паўтораў і формул такога кшталту. Перш за ўсё, гэта “формулы–клішэ”, добра вядомыя з вуснага эпасу розных народаў (напрыклад, баль у князя, пералік гасцей, сядланне каня, спаборніцтва асілкаў і інш.). У “Кнізе Коркута” можна вызначыць наступнае: зачын – апісанне балю хана Баюндур і эпілог – прыход Коркута, які складае песні і благаслаўляе хана, пералік князеў, якія ўдзельнічаюць у бітве.

Традыцыйнымі формуламі карыстаюцца казачнікі і ў выпадках розных прамой: “ён кажа – паглядзім, хан мой, што ён кажа”; таксама пры пераліку князеў: “стану пералічваць іх, да канца не дайці” і інш. Важным кампанентам кампазіцыі твора з’яўляецца развіццё дзеяння з паступовай градацыяй і паўторам аналагічных матываў. Напрыклад, тры подзвіга павінен здзейсніць герой, ці яму патрэбна перамагчы ў адзінаборстве трох дзікіх звяроў (“драпежны леў, чорны бык, чорны вярблюд” [1, с. 64]). Паслядоўнасць падзей усе тры разы ў асноўным аднолькавая. Такім жа спосабам разгортваецца дзеянне і ў больш вузкіх рамках аднаго эпізоду, з больш выразным выкарыстаннем паралелізму і паўтораў. Так пабудаваны, напрыклад, пералік князеў перад вялікімі батальнымі сцэнамі.

У “Кнізе Коркута” сустракаюцца выпадкі шырокага выкарыстання розных формаў паралелізму. Паралелізм – сінтаксічна-кампазіцыйны прыём паралельнага размяшчэння аднатыпных элементаў паэтычнага выказвання (з’яў, вобразаў, матываў і г. д.). Напрыклад, зварот “чорнага пастуха”. Тут паралелізм, заснаваны, з аднаго боку, на пералічэнні аднатыпных прадметаў (сінанімічныя варыяцыі – прадметы вайсковай зброі), з другога боку – на супрацьпастаўленні (прадметы маемасці звычайнага пастуха), і мае двухчастковую будову (рытарычнае пытанне і адказ), і замацоўваецца паўторам апошніх слоў.

Дадатковае сугучча ўзнікае як вынік сэнсавага і сінтаксічнага паралелізму (з маёй шапкай, з маёй дубінай, з маёй палкай), тое ж самае дасягаецца ў выніку супрацьпастаўлення (на галаве тваёй шлем – на галаве маёй шапка).

Сінтаксічнага паралелізм адлюстроўвае характэрную прыналежнасць да народнай, вусна-паэтычнай творчасці. Вялікую ролю адыгрывае сінтаксічны паралелізм, які суправаджаецца паўторамі слоў і выказаў. Калі ўлічыць структурныя асаблівасці цюркскіх моў (устойлівы парадак слоў і тоеснасць канчаткаў у аднолькавых граматычных формах), то рыфма адпаведных адзін аднаму слоў у паралельных сінтаксічных радках вершах, як у сярэдзіне, так і ў канцы радка, часцей за ўсё замыкацца дзеясловам-выказнікам. Там, дзе ў такіх паралельных сінтаксічных канструкцыях прысутнічае аднолькавая колькасць слоў, ствараюцца перадумовы для ізасілабізма (роўнаскладовасці).

Дадатковым сродкам метрычнага аб'яднання з'яўляецца алітэрацыя пачатковых зычных слова у пачатку суседніх вершаў або ўнутры аднаго верша, якая павялічвае стылістычную экспрэсіўнасць, эмацыйнасць апаведу.

У выніку сінтаксічнага паралелізму рыфма сустракаецца і ў праявічых частках, напрыклад, пры пералічэнні шэрагу паслядоўных дзеянняў ў апавяданні або шэрагу прыкмет асобы або прадмета ў апісаннях. Але тут структура мае больш свабодны характар, таму рыфмаваны ўрываек непасрэдна пераходзіць у нерыфмаваную прозу. Такое ўжыванне рыфмы з'яўляецца трывалым элементам стылістычнай традыцыі вуснай эпічнай прозы, ўпрыгожвае праявічныя часткі, а таксама падкрэслівае свабодны рытм рэчытатыўнага выканання.

Крыніцай “Кнігі Коркута” былі эпічныя паданні, якія склаліся і перадаваліся ў рэчышчы народнай вусна-паэтычнай традыцыі. Таму твор і дагэтуль выклікае навуковы інтарэс у даследчыкаў розных напрамкаў: лінгвістаў, фалькларыстаў, этнографаў, літаратуразнаўцаў.

Літаратура

1. Книга моего деда Коркута. М.-Л. АН СССР, 1962
2. Мелетинский, Е.М. Происхождение героического эпоса. Ранние формы и архаические памятники / Е.М. Мелетинский. – М.:Изд-во восточной литературы, 1963.
4. Рагойша, В.П. Паэтычны слоўнік/ В.П. Рагойша. – 3-е выд., дапрац. і дапоўн. Мн.: Бел. навука, 2004.